

Balsas truba svieta judins, ir numirusius pabudins: malda su pučiamaisiais instrumentais liaudiškojo pamaldumo tradicijoje

R Ū T A Ž A R S K I E N Ė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Šiaurės vakarų Žemaitijos miestelių, bažnytkaimių kapinėse vasarą vykstančiuose atlaiduose vis dar galima išvysti prie kapo kartu su artimaisiais besimeldžiančius ir giesmių melodijas grojančius dūdorius. Straipsnio tikslas – išnagrinėti mokslininkų iki šiol visiškai netirtą reiškinį – maldą prie kapo su pučiamaisiais instrumentais atlaidų metu – ir paieškoti jo atitikmenų kitose religinėse šventėse. Šio darbo pagrindas – keletą metų autorės vykdyti lauko tyrimai, kuriuose, taikant stebėjimo, vaizdo ir garso fiksavimo, taip pat nestruktūruoto ir pusiau struktūruoto interviu metodus, surinkta šią tradiciją atspindinti medžiaga. Gilinantis į nagrinėjamą temą pastebėta, kad apeiga su pučiamaisiais instrumentais prie artimųjų kapų vasaros atlaiduose sutampa su atliekama per Vėlinės arba jų išvakarėse – Visų šventųjų dieną. Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad kaip tik šio regiono evangelikams liuteronams būdinga tradicija griežti dūdomis giesmių melodijas kapinių šventėse. Pasitelkus apibendrinamąjį, analitinį, istorinį, retrospekcijos metodus, ieškoma atsakymų į šios liaudiško pamaldumo praktikos prasmės ir reikšmės, maldos su pučiamaisiais už mirusius kilmės klausimus. Tos paieškos nuveda į Baroko epochą ir jos raštijos šaltinius, kurių sukurti įvaizdžiai turėjo didelę įtaką pasaulėjautos ir tikėjimo maldos svarba už mirusius formavimuisi. Tai leidžia kelti prielaidą apie *strėlinės maldos* ir pučiamųjų muzikos instrumentų išduodamo garso sąsajas. Ją pagrindžia dar ir šiandien paprastam žemaičiui svarbus tikėjimas maldos su pučiamaisiais galia ir jos įtaka anapusybei.

RAKTAŽODŽIAI: pučiamieji instrumentai, liaudiškasis pamaldumas, malda, giesmė, atlaidai, Vėlinės, kapinių šventės.

Prieš penkis šimtus metų reformacija, supurčiusi Vakarų krikščionybę, paskatino kiekvieną žmogų – tiek aukščiausio, tiek žemiausio socialinio luomo atstovą – gilintis į Dievo Žodį, atsirado būtinybė Šventąjį Raštą išversti į nacionalines kalbas. Nenorėdama užleisti pozicijų, Katalikų bažnyčia taip pat ėmėsi vietinėmis kalbomis skelbti įvairių religinę literatūrą – katekizmą, maldynus, giesmynus, pamokslus¹.

1 Plg., Martyno Mažvydo *Katekizmas* išspausdintas Karaliaučiuje 1547 m., Jono Bretkūno giesmynas ir pirmoji lietuviška maldaknygė – 1589 m., Mikalojaus Daukšos *Katekizmas* išleistas Vilniuje 1595 m., *Postilė* – 1599 m., Saliamono Slavočinskio giesmynas – 1646 m.

Tačiau istoriniai šaltiniai liudija, kad lotyniškai besimeldžiančioje bažnyčioje poteriai lietuviškai kalbėti dar iki reformacijos. Antai pranciškonų vienuolynui Vilniuje priklausiusios 1503 m. Strasbūre išleistos lotyniškos knygos *Tractatus sacerdotalis* paskutiniame puslapyje rastos rytų aukštaičių vilniškių tarne ranka užrašytos pagrindinės katalikiškos maldos, arba poteriai: Viešpaties malda („Tėve mūsų“), Angelo pasveikinimas („Sveika, Marija“) ir Tikėjimo išpažinimas („Tikiu į Dievą Tėvą“). Tyrėjų nuomone, tos maldos įrašytos XVI a. pradžioje, greičiausiai – pirmajame ketvirtyje², vadinasi, dar prieš pirmąją lietuvišką knygą (Zinkevičius 2000: 71–74). Dar prieš pasirodant pirmiesiems bažnytinių raštų vertimams į lietuvių kalbą, didikų, Bažnyčios ir miestų rengiamose iškilmėse grojo įvairiausios sudėties instrumentiniai ansambliai ir orkestrai, giedojo giesmininkų kapelos ir chorai. O Baroko epochoje ne tik didžiųjų miestų, vyskupijų centrų, bet ir atokių miestelių bažnyčios stengėsi su muzikos instrumentų skambesiu atšvęsti parapijos titulinis atlaidus ir iškilingai nukeliauti į kaimynystėje vykstančią šventę (Žarskienė 2015a: 153–154, 167). Šitai susiformavo pučiamųjų ansamblių liaudiškoji pamaldumo tradicija, kuri dar ir dabar gyvuoja Žemaitijoje. Visai neseniai pučiamųjų orkestrėlius buvo galima pamatyti Žemaičių Kalvarijos atlaidų metu apvaikštančius Kryžiaus kelio stotis ir pritariančius giesmėms bažnyčioje, iki šiol juos griežiančius galima išgirsti Žemaitijos miestuose ir miesteliuose Velykų ryto ir titulinų atlaidų procesijose bei mišiose. Trimitu, baritonu ar (ir) kitu pučiamuoju grojantys muzikantai³ vis dar kviečiami į laidotuves ir mirties metinių paminėjimus atlikti Žemaičių Kalvarijos kálnus ir kitas šermenines giesmes.

Maža to, paaiškėjo, kad šiaurės vakarų Žemaitijoje išlikę ir daugiau su pučiamųjų ansamblių muzikavimu susijusių liaudiško pamaldumo praktikų⁴. Pastaraisiais metais, atliekant lauko tyrimus Mažeikių ir Skuodo rajonuose, susidurta su kol kas visiškai netirtu reiškiniu – čia tebegyvuoja paprotys per atlaidus melstis ir giedoti prie artimųjų kapų, maldą derinant su pučiamųjų instrumentų garsais.

.....
2 Zigmąs Zinkevičius mano, kad tai galėjo būti dar senesnio teksto nuorašas. Įrašytojas turėjo būti kilęs iš Vilniaus krašto. Dialektologinė šių maldų analizė rodo, kad įrašytojo šnektos reikėtų ieškoti Dieveniškų, Trobų, Lazūnų ruože, o gal ir dar toliau į pietryčius, kur dabar lietuviškai nebekalbama, bet turimi lietuvių kilmės vietovardžiai (Zinkevičius 1988: 237–239, 2000: 71).

3 Kaip sinonimas straipsnyje vartojamas šiais laikais plačiai paplitęs žodis *dūdorius* (–iai).

4 Apie pučiamųjų instrumentų ansamblius įvairių liaudies pamaldumo praktikų kontekste nemažai rašė Alfonsas Motuzas (žr. Motuzas 2000: 113, 116, 2005: 149–157, 2017: 128–135). Pučiamųjų ansamblių ir muzikantų vaidmenį Žemaičių Kalvarijos Didžiuosiuose atlaiduose ir kitose Žemaitijos regiono religinėse šventėse, katalikiškų laidotuvių papročiuose tyrinėjo straipsnio autorė (žr. Žarskienė 2012, 2013, 2015a: 155–167, 2015b, 2017).

MALDA PRIE ARTIMŪJŲ KAPŲ VASARĄ
VYKSTANČIUOSE ATLAIDUOSE

Nors žemaitiška pučiamųjų ansamblių tradicija domiuosi nuo 2004 metų, tačiau apie šią liaudiško pamaldumo apraišką sužinojau tik 2013-ųjų vasarą ir iš karto nuvažiauvau į kasmet liepos mėnesį Grūstėje (Mažeikių r.) vykstančius Šv. Marijos Magdalenos atlaidus. Juose patirtas įspūdis buvo didžiulis – mane supo gamtos, koplyčioje vykstančių mišių, žmonių šurmulio ir pučiamaisiais instrumentais atliekamų tradicinių giesmių garsų polifonija. Todėl sužinojusi, kad dūdučius galima išvysti ir kitose šiaurės Žemaitijos vietovėse, tais pačiais metais apsilankiau dar Šv. Lauryno atlaiduose Leckavoje (Mažeikių r.) ir Šv. Roko – Ylakiuose (Skuodo r.). Į pastaruosius darsyk nuvykau ir 2014 m., o pernai vasarą teko lankytis Šv. Onos atlaiduose Židikuose (Mažeikių r.) ir Vaičiaičiuose⁵ (Skuodo r.).

Išskirtinis šių parapiinių atlaidų bruožas yra tai, kad didžioji jų veiksmo dalis vyksta kapinėse, o šventos mišios dažniausiai aukojamos kapinių koplyčioje arba prie pat kapinių stovinčioje bažnyčioje⁶. Pakalbinusi prie Grūstės kapinių besibūriuojančius muzikantus sužinojau, kad per atlaidus visi renkasi aplankyti savo artimųjų kapus, o tai, kad kartu pasimelsti kviečia ir muzikantus, jų žodžiais, „auka čia yra mirusiajam, <...> čia yra tradicija, <...> vienus gaudina, kitiems – prisiminimai, nes kai groja laidotuvėse, irgi groja dūdų muzika...“ (LTRF cd 834/1/). Kiti kalbintieji pridūrė, kad šie atlaidai yra tarsi koks giminių suvažiavimas: susirenka giminės iš visų kampelių, pasėdi ant suolo prie kapo, pabendrauja⁷. Anksčiau suvažiuodavo su arkliais, su vežimais, sėdėdavo kompanijos aplink kapines su maistu ir gėrimais, skambėdavo dainos ir muzika. Pasibaigus atlaidams, muzikantų paprašydavo pagroti maršą, pavyzdžiui, „Kęstutį“, „Du broliukus“ ar kokį kitą (LTRF cd 834/1/). Pasidomėjus maždaug kelintais metais ėmė nykti vaišinimosi prie kapinių tradicija, iš pasakojimų paaiškėjo, kad tuomet, kai atsirado vis daugiau mašinų ir

- .....
- 5 2017 m. ekspedicijos metu sutikti vietos gyventojai senąją Vaičiaičių dalį, kurioje stovi bažnyčia, tarpukaryje buvo įsikūrusi mokykla, parduotuvė, paštas ir t. t., vadino Vaičiulena (atitinkamai – Vaičiulenos Šv. Onos bažnyčia). Kraštotyrininko ir žurnalisto Broniaus Kviklio duomenimis, vietos gyventojai Vaičiaičius vadino Vaičiulėnais arba tarmiškai – Vaičiulienu (Kviklys 1968: 392).
  - 6 Šv. Onos bažnyčia Vaičiaičiuose pastatyta 1920–1921 m.; iki tol žmonės meldavosi senoje kaimo koplyčioje (Misius, Šinkūnas 1993: 397–398).
  - 7 „Čia kaip giminių metinis susitikimas... – *O jūs iš kur suvažiavę?* – Iš Klaipėdos, iš Salantų, o visa giminė palaidota būtent Ylakiuose. Atvažiuoji į metus kartą, neskaitant lapkričio pirmos, ir visus turi aplankyti. Susitinki su mirusiais, su gyvaisiais. Ylakiuose pagrindiniai yra [Šv.] Roko atlaidai. Ir iš užsienių žmonės suvažiuoja – iš Londono, iš Amerikos... Žiūri, kad būtų atostogos per Roką ir galėtų parvažiuoti tuo metu. – *O kapas tik šitas vienas, nes kiti per kelis kapus eina?* – Mes turim penkiolika kapų. Atsinešam glėbį gėlių ir visus turim aplankyti, lapkričio pirmą suvažiuojam su žvakėmis... – *O dūdučius [kviečiat] prie vieno, prie artimiausių?..* – Taip, prie tėvų. – *Ar kiekvienais metais kviečiat dūdučius?* – Kiekvienais.“ (Iš pokalbio su moterimi (g. 1964), užrašyto 2013 m. Ylakių kapinėse Šv. Roko atlaidų metu prie jos artimųjų kapo, LTRF cd 834/05/.)

švenčiantieji nebegalėjo vartoti alkoholio. Anksčiau būdavo ir padauginusių – juk „arklio nereik vairuot, arklys pats namo pareidavo“ (LTRF cd 1216/12/). Vieni pateikėjai nurodė aštuntojo dešimtmečio pabaigą ar net devintojo pradžią, kiti sakė, kad vaišių prie kapinių tvoros ėmė mažėti dar septintajame dešimtmetyje. Dabartiniiais laikais už kapinių ant pievelės patiestų staltiesių, nukrautų valgiais ir gėrimais, jau nebepamatysi. Aplankę artimųjų kapus ir pasimeldę, žmonės sėda į mašinas ir toliau švęsti važiuoja pas arčiau gyvenantį giminaitį⁸, į kavinę ar restoraną arba paprasčiausiai važiuoja namo. Tačiau dar XX a. antroje pusėje šis paprotys buvo labai paplitęs – ir ne tik Žemaitijoje, bet ir kituose Lietuvos regionuose. Jo kilmė gali būti siejama su XVI–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose minimu vaišinimusi per Velykas ir Vėlines prie artimųjų kapų, kurio metu simboliškai tarsi dalyvauja ir mirusieji (Kudirka 1991: 28, 34). Vaišinimasis prie artimųjų kapų per Velykas ir kitas šventes buvo ypač praktikuojamas rytų slavų ortodoksų – rusų, ukrainiečių, baltarusių (Соколова 1979: 120–123), kai kuriose vietovėse jis tebegyvuoja ir šiandien⁹. Vilniuje taip pat dar galima aptikti šio papročio atgarsių. Etnologai, tyrinėję šiuolaikinėse vilniečių šeimose švenčiamas šventes, mini vaišes kapinėse prie žymaus romų tautybės žmogaus katalikiško kapo per Vėlines ir gegužės mėnesio pradžioje, prieš Motinos dieną (Šaknys 2016: 324).

Nūdienos Žemaitijoje – Grūstėje, Ylakiuose, Židikuose, Vaičiaičiuose ir kitur – svarbiausių vasaros atlaidų metu žmonės pradeda rinktis į kapines gerokai prieš mišias, ant sutuoktinio, tėvų, senelių ir giminaičių kapų padeda gėlių, uždega žvakutes (kapus dažniausiai stengiamasi sutvarkyti iš vakaro). Čia pat sukinėjasi ir keletas muzikantų būrelių, nešinių varinėmis dūdomis, pasirengusių atlikti tai, ko iš jų tikimasi, – pasimelsti prie kapo, žodinę maldą papildant pučiamaisiais instrumentais griežiamomis melodijomis. Atlygis muzikantams – nedidelė auka¹⁰. Prie kapo pakviesti dūdoriai pasako, už ką melsis (išvardija mirusiųjų vardus arba pasako, kad bus meldžiamasi už visus mirusiuosius, už visų palaidotų šiame kape sielas ir pan.),

8 Pernai, lauko tyrimo metu lankantis Šv. Onos atlaiduose Vaičiaičiuose, kartu su bendrakeive buvome pakviestos į Oninių balių, kuris vyko vieno iš muzikantų namuose, gretimame kaime. Giminių susitikimas prasidėjo tiems kraštams tradiciniu pučiamųjų ansamblio griežiamu maršu – pasveikinimu seseriai ir brolienei Onutėms. Paskui kartu su giminėmis buvome pasodintos prie vaišių stalo polietileno plėvele dengtoje pavėsinėje. Čia liejosi raginimai valgyti, tostai, kalbos, skambėjo akordeonu pritariamos populiarios liaudies ir estradinės dainos.

9 Žr. <http://www.alexanderchekmenev.com/rus/projects/easter/>. Vienoje nuotraukoje, beje, užfiksuoti ir trys kapinėse grojantys dūdoriai.

10 Muzikantas iš Ylakių (g. 1962), 2013 m. su dar dviem kompanionais grojęs Grūstės kapinėse, paklaustas, ar yra numatyta šios paslaugos kaina, atsakė: „Kiek kas gali aukoti muzikantams. Mes neprašom. Vienas – gal litą duos, kitas – dešimt, kitas – penkis, gal ir dvidešimt litų, o kitas gal ir nieko neduos. <...> Muzikanto gyvenimas yra save parodyti, kad kiti pamatytų, kažkiek užsidirbti, už degalus užsimokėti. <...> Mums malonumas yra išvažiuot, pasižmonėt... Kas ir būt, jei yra atlaidai, o aš sėdžiu namie, būdamas muzikantu!“ (LTRF cd 834/01/).

Mažeikiškiai dūdorai Šv. Onos atlaidų metu meldžiasi prie kapo (Židikų kapinės, Mažeikių r.).
Danutės Adomaitienės nuotrauka, 2017. LTRFt 22655

ir persižegnoję sukalba „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“, „Amžinąjį atilsį“, pagroja ir pagieda (kartais tik pagroja) vieną populiarios giesmės (pvz., „Marija, Marija“, „O Marija, Motinėle“, „Žinom širdį tokią“, „Tėveli mielas“, „Užsimerkė mielos tavo akys“ ir kt.) posmą ir pabaigoje dar kartą atlieka „Amžinąjį atilsį“, tik šįsyk malda yra tradiciniu antifoniniu būdu grojama ir giedama. Pabaigoje visi persižegnoja ir vadovas pasako: „Garbė Jėzui Kristui!“, o kiti muzikantai ir besimeldžiantys artimieji atsako: „Per amžius. Amen.“

Šitokį apeigos „scenarijų“ galima pavadinti „klasikiniu“. Tačiau kadangi ši apeiga ne bažnytinė (kanoninė), bet liaudiško pamaldumo išraiška, tai, be abejonės, ji nuolat varijuoja. Stabiliausia dalis – pirmiau išvardytų apeigos punktų seka (nors irgi ne visada), pradžia (intencija, žegnonė, poteriai) ir pabaiga (žegnonė ir katalikiškas pasisveikinimas). Atliekamos apeigos trukmė labai įvairi: trumpiausia – tik 2 minutės 14 sekundžių, o ilgiausia – net 6 minutės 34 sekundės, dažniausiai pasitaikančio „klasikinio scenarijaus“ – apie 3–3,5 minutės. Atlikimo būdų ir kūrinų interpretavimas priklauso nuo konkrečių atlaidams susibūrusių muzikantų griežiamų instrumentų – ansamblio instrumentinės sudėties¹¹, muzikantų amžiaus ir galimybių, netgi vadovo nuotaikos. Pavyzdžiui, vyresnės kartos muzikantai iš

11 Lankydamosi skirtinguose atlaiduose sutikdavau daug tų pačių muzikantų, grojančių tai su vienais, tai su kitais kolegomis. Vieni grojo vis tuo pačiu instrumentu, kiti juos keitė derindamiesi prie kitų ansamblio dalyvių turimų instrumentų ir griežiamų partijų.

Ylakių, puikiai giedoję 2013–aisiais, man atvykus į Šv. Roko atlaidus po metų, nei giesmės, nei „Amžinąjį atilsį“ negiedojo. Pasak vadovo (g. 1931), nebeturėjo sveikatos, buvo užkime¹². 2013–2014 m. iš visų stebėtų grupių prie kapo atliekamos apeigės eiga labiausiai išsiskyrė iš Klaipėdos atvykusių profesionalių muzikantų tercetas. Kilę iš Ylakių ir Sedos apylinkių, jie puikiai žinojo senuosius papročius ir vieninteliai giedojo „Vardus“ (kiekvienam mirusiajam kartojo formulę: „Šventas ... [minimas šventasis, kurio vardas sutampa su velionio vardu – R. Ž.] ir šventas Angele Sarge – globėjai sielos jo(-s)“)¹³ ir „Amžinąjį atilsį“ iš karto po „Vardų“; kaip tos pačios maldos tęsinį, apeigos pradžioje, o ne pabaigoje, kaip visos kitos grupės (LTRV 600). Pernai Židikų kapinėse švenčiamuose Šv. Onos atlaiduose pastebėta kur kas didesnių nukrypimų nuo „klasikinio scenarijaus“. Ypač nustebino vieno atlaiduose grojusio ansamblio vadovo (g. 1967) sakoma intencija, kurios pradžioje buvo padeklamuotas pirmas populiarios šiuolaikinės giesmės „Užsimerkė mielos tavo akys“ posmas ir tik paskui pasakyta išplėsta, religiniais vaizdiniais apipinta intencija¹⁴. Ankstesniais metais nieko panašaus neteko girdėti nei iš tų, nei iš kitų muzikantų. Kitas Židikuose sutiktas ansamblis giedojo jau ne po vieną, o po keletą šios giesmės posmelių, porą kartų supūsdami melodiją (pirmą kartą – maždaug ties giesmės viduriu, antrą kartą – pabaigoje). Beje, šiam reikalui vadovas (g. 1938) naudojo jau ne įprastą pučiamiesiems savadarbį natų sąsiuvinėlį (jį turėjo kiti du muzikantai), bet mažeiikiškio dūdoriaus savilaidos knygelę *Žemaičių Kalvarijos kalnai ir giesmės*. Labiausiai nustebino tai, kad įsijautę į jaudinančius giesmės žodžius jie praleido privalomąją apeigos dalį – poteries „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“, o „Amžinąjį atilsį“ meldė tik vieną kartą apeigos pabaigoje. Kad praleisti poteriai nebuvo atsitiktinumas, patvirtino šio ansamblio tokiu pat būdu atlikta apeiga ir prie kito kapo (LTRF 1150/3, 4/). Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad prieš keletą metų to paties muzikanto suburtas ansamblis apeigą atliko tradiciškai – pradžioje buvo

12 Įdomu, kad vienąsyk, atlikdami apeigą, jie giesmės „Žinom širdį tokią“ melodiją pagrojo vieną kartą, atsikvėpė ir pagrojo antrą kartą. Suprask: antras kartas – vietoj giedojimo. Prie kito kapo melodiją grojančiam muzikantui nesisekė išpūsti korneto, todėl savo grojimą jie sutrumpino daugiau nei minute (LTRV 685).

13 Žemaitijoje laidotuvėse ir mirties metinėse dar iki šiol minimi (išgiedami) mirusiojo ir jo artimiausių mirusių giminaičių ar net visos giminės mirusiųjų vardai, iš anksto sudarius jų sąrašą. Minėto klaidiškių ansamblio vadovas (g. 1966) pasakojo, kad jie, remdamiesi katalikų tikėjimu, jog po mirties visi tampa šventais, meldamiesi už mirusius, šventais vadina ir tokius vardus kaip Daiva, Birutė, Gintaras ir pan. Jie mano, kad ši sena tradicija yra iš tų laikų, kai tokiais vardais dar niekas nekrikštydavo (suprask – kodėl turėtumėm juos skriausti?!). Jis pridūrė: „[T]as vardo paminėjimas tai tikrai duoda, patikėkit... <...> Kai būna [Visi šventieji], aš pats [tėviškėje] turiu pažįstamus muzikantus, pasikviečiu prie kapo, turiu ir giesmę, kurią turi man pagroti, duodu biškį pinigų“ (LTRF cd 834/04/).

14 „Užsimerkė mielos tavo akys, užmigai tu amžinu miegu, išėjai, sudie mums nepasakęs, ir negrįši tėviškės taku...“ Brangieji! Štai susirinkome pagerbti ir prisiminti mūsų mirusiuosius, pasimelsti už mūsų amžinatilsį A., taip pat L. ir M., kad Viešpats Jėzus suteiktų jiems amžiną laimę ir šviesybę“ (LTRF cd 1216/02/).

kalbami poteriai (LTRV 598). Šie faktai liudytų tradicijos kaitą – maldos (poterių) reikšmės mažėjimą ir giesmių sentimentaliais tekstais populiarėjimą, taip pat muzikantų norą patenkinti sumiesčionėjusių apeigos užsakovų skonį.

Peržvelgus muzikantų atliekamas giesmes matyti, kad greta tradicinių – *kan-tičkinių* liaudies giesmių ir tradicine tapusios autorinės giesmės „Marija, Marija“ (ž. Maironio, muz. Česlovo Sasnausko), kurią šiandien jau galima vadinti liaudiškojo pamaldumo himnu, giedamos šiuolaikinės, pasak Aušros Žičkienės, religinės pop-giesmės. Etnomuzikologės nuomone, šiandien liaudiškojo pamaldumo laidotuvių giesmės gyvuoja sudėtingame kultūriniame komplekse, kuris yra daugiasluoksnis, mišrus ir komplikotas, šio hibrido formavimuisi didelę įtaką daro populiarioji ir net masinė kultūra¹⁵. Neprofesionalus kūrėjas, kurdamas naują giesmę ar dainą, pasitelkia jam gerai žinomas, vaikystėje skambėjusias estradinės muzikos, romansų ir kitų dainų melodijas¹⁶. A. Žičkienė nustatė, kad giesmės „Užsimerkė mielos tavo akys“ pradžios melodija sutampa su Algimanto Raudonikio 1969 m. sukurto sovietinės estrados šlagerio „Tau, mama“ (ž. Jono Lapašinsko) pirmąja muzikine fraze (žr. 15 išnašą). Galbūt šios giesmės ypatingą populiarumą būtų galima paaiškinti pašomoniiniu nostalgišku vaikystėje girdėtos melodijos, kuri sužadina pačius maloniausius žmogaus išgyvenimus, motinos artumo ir meilės pojūtį, prisiminimu? Ši dūdorių pamėgta giesmė skamba laidotuvėse bene visoje Lietuvoje – Vilniuje, miesteliuose ir kaimuose, į lenkų kalbą išverstą giesmę mielai gieda ir Vilniaus krašto lenkai (žr. VKLLG 84a, 84b). Melodijai talkina ir tekstas, kurį, pakeitus žodį ar įterpus posmelį, galima pritaikyti mirusiojo giminystei ir amžiui nusakyti. Galbūt todėl minėtame Mažeikių muzikanto parengtame leidinyje, skirtame dūdoriams, giedantiems per laidotuves (kaip matėme, ir ne tik), ši giesmė pateikiama net du kartus – ilgasis ir trumpasis variantai (ŽKKG 2, 12)¹⁷. Giesmės tekstas, pritaikytas jaunam, senam ir tėvams, skelbiamas ir kunigo Edmundo Naujokaičio sudarytame katalikų giesmyne *Aukštyn širdis* prie Vėlinių ir gedulingų giesmių (Naujokaitis 2008: 815–816). Tačiau jos nerasime 2009 m. pasirodžiusiame Kauno arkivyskupijos metropolito Sigitо Tamkevičiaus aprobuotame, galima manyti, pagrindiniame *Katalikų giesmyne* (KG).

15 Dėkoju kolegei dr. Aušrai Žičkieni už galimybę susipažinti su spaudai rengiamos monografijos *Nežymioji savaiminė daina: tradicinės struktūros, vietinės reikšmės, globali raiška* rankraščiu, kuriuo rėmiausi šiame straipsnyje.

16 Pasak A. Žičkienės, „negalima pamiršti ir to, kad <...> šiuolaikinė (naujoji) liaudiškoji laidotuvių giesmė yra išaugusi ant tradicinės dainų kultūros pamato. Vadinas, net ir klestėdama dabartinėje globalizuotoje kultūros terpėje, akumuliuodama daugybę šios aplinkos siūlomų išteklių, priemonių, ši giesmė vis vien išlieka naiviai natūrali ir folkloriškai prigimtinė. Joje atsispindintis kūrybinis pasaulis yra vientisas, nedalomas ir nepriešinamas su senųjų giesmių pasauliu“ (Žičkienė 2013: 92).

17 Atidžiau pažiūrėjus paaiškėjo, kad ilgojo ir trumpojo giesmės variantų tekstų sutampa tik pirmas posmas, kitų posmų žodžiai nesutampa. Ilgąjį giesmės variantą („Už mirusius“) sudaro penkiolika, trumpąjį („Už mirusius tėvus“) – keturi posmeliai. Kiek teko girdėti, dūdoriai pasirinktinai giedojo ilgojo giesmės varianto posmelius.

Daugumą pučiamųjų ansamblių sudarė trys arba du, rečiau – keturi muzikantai; jų amžius – nuo 12 iki 83 metų. Du muzikantai buvo pasikvietę groti ir anūkus. Paklausus, kiek muzikantų būdavę anksčiau, jie atsakė, kad mažiausiai penki, kartais – šeši septyni (t. y. nedideli orkestrėliai) grodavo ir meldavosi prie kapo. Tiesa, Grūstės kapinėse pavyko užfiksuoti penkių dūdorių ansamblį – Sedos vaikų muzikos mokyklos mokytojus su mokiniais. Šią gausesnę ansamblio sudėtį tikriausiai lėmė tai, kad jie buvo pakviesti groti mišiose, o kadangi anksčiau atvažiavo, turėjo laiko pasimelsti ir prie artimųjų kapų. Skirtingų ansamblių instrumentinė sudėtis taip pat įvairavo. Pavyzdžiui, trys muzikantai iš Ylakių grojo kornetu, tenoru ir tūba, o klaipėdiečiai pūtė du trimitus ir tūbą. Vyresnės kartos muzikantai iš Mažeikių grojo kornetu ir tenoru, o pora jaunesnių vyrų iš to paties miesto – valtorna ir tūba. Taip pat šiuose ansambliuose buvo sopraniniu ir altiniu saksofonu, trombonu, altu, pasenusiais, šiuolaikiniuose pučiamųjų orkestruose nebenaudojamais instrumentais, griežiančių dūdorių. Susipažinusiam su žemaitiška pučiamųjų orkestrėlių tradicija gana keistai skambėjo duetai – stigo turtingo ansamblinio-orkestrinio keleto kartu griežiamų instrumentų skambesio, pridengiančio kartais pasitaikančius atlikimo technikos trūkumus. Skyrėsi vyresnės ir jaunesnės kartos muzikantų grojimo stilius, kokybė, net ir tų pačių kūrinų melodijos. Pasak profesionalaus muzikanto (g. 1957) iš Klaipėdos, grodami antrą giesmės posmą, jie (trijų muzikantų ansamblis) išgroja tikrąją giesmės melodiją, o seniau dūdoriai grodavo paprasčiau, nesiekė paraidžiui pakartoti melodijos: „vyniodavo vyniodavo, net neišeidavo [jiems pagroti], net melodija visai ne ta būdavo...“ (LTRF cd 834/2/). Ekspedicijos metu kartais panašiai pagrodavo vyresnio amžiaus muzikantai. Antai Ylakių dūdoriai griežė labai savotiškas maldos „Amžinąjį atilsį“ įžangą ir pabaigą (kodą) (LTRV 685)¹⁸. Ansamblio vadovas (g. 1931), paklaustas, kodėl tokia įdomi melodija, atsakė, kad taip išmoko iš senų natų, daug metų jie šitaip groja¹⁹. Tuo tarpu muzikos mokslų ragavę jaunesnės kartos muzikantai (g. 1967 ir 1976) grojo labai estetiškai, prislopintu garsu, „pūslėmis“, derindami džiazą, populiariojoje bei šiuolaikinėje liaudies muzikoje pamėgtus pauzes užpildančius pragrojimus (LTRV 598).

KATALIKŲ VĒLINĖS IR EVANGELIKŲ KAPINIŲ ŠVENTĖS

Tyrimo metu pavyko užfiksuoti apie dešimt vietovių (beveik visos yra šiaurės vakarų Žemaitijoje), kur kapinėse vykstančių atlaidų metu dar grojama dūdomis. Pasak Šv. Roko atlaiduose nuolat grojančių muzikantų, su dūdomis prie artimųjų kapų

18 Panašią melodiją grojo ir kvintos šuoliu žemyn šią giesmę užbaigė ir vyresnės kartos muzikanto (g. 1932) vadovaujamas duetas iš Mažeikių, nors giedojo įprastą melodiją (LTRV mdv 685).

19 Iš pokalbio su muzikantu Šv. Roko atlaidų metu (Ylakiai, Skuodo r.), 2014 m. rugpjūčio 17 d.

toje pačioje vietovėje meldžiamasi tik vieną kartą per metus. Pavyzdžiui, Ylakiuose dūdoriai kviečiami tik per Šventą Roką²⁰. Kitur Žemaitijoje ši tradicija praktikuojama Visų šventųjų dieną (lapkričio 1) arba per Vėlines (lapkričio 2). Lapkričio 1-oji dar VII a. po Kr. popiežiaus Bonifaco IV buvo paskelbta liturgine šventųjų atminimo švente. 998 m. popiežius Grigalius IV papildė šią šventę lapkričio 2-ąja, skirta prisiminti visus mirusiuosius; mes ją vadiname Vėlinėmis (Vyšniauskaitė 1993: 118). Kaip tik per šias šventes dar prieš keletą metų buvo dūduojama²¹ beveik visoje šiaurės vakarų Žemaitijoje – Vieکشniuose, Mažeikiuose, Naujojoje ir Senojoje Akmenėje, Skuode, Plungėje, Lenkimuose, Kretingoje, Klaipėdoje ir kt. O Palangoje per Vėlines iš bažnyčios į kapines kiekvienais metais eina procesija su dūdomis (LTRF cd 834/2/). XX a. antrojoje pusėje ši tradicija dar turėjo gyvuoti visoje Žemaitijoje, o pirmojoje pusėje – ir kituose Lietuvos regionuose²². Kaip teigia iš Vieکشnių kilusi pateikėja (g. 1939), jos jaunystės metais Vieکشnių kapinėse Visų šventųjų vakare vaikštinėdavo keletas *patriūbočių* kompanijų, maždaug po keturis muzikantus. Kai muzikantai padūduodavo prie vieno kapo, juos nusivesdavo prie kito. „Buvo labai gražu... žvakės, viename krašte vieni triūbija, kiti – kitame“ (LTRF cd 821/2/). Pastaraisiais metais šiose kapinėse jau nuo ryto sukinėjasi trys keturios muzikantų grupės ir laukia, kol žmonės pakvies padūduoti giesmę ir pasimelsti prie artimųjų kapų. Dūdorių atliekamas „scenarijus“ toks pat kaip ir vasaros atlaiduose – išlaikomi visi apeigos punktai ir jų seka (LTRV 901). Žinoma, negalima pamiršti atlikimo variantų ir savitumų (apie tai rašyta ankstesniame skyriuje). Taigi pučiamųjų ansambliai per Visus šventuosius atlieka tas pačias funkcijas kaip ir vasarą kapinėse vykstančiuose atlaiduose.

Grojimo meldžiantis prie artimųjų kapų tradicija gyvavo net ir sovietiniais laikais, kai buvo ypač varžoma religijos laisvė ir liaudiškas pamaldumas, draudžiamos bažnytinės procesijos. Sovietmečiu įvairiais būdais buvo siekiama atitraukti žmones nuo religinės praktikos, kalendorinės šventės buvo „apvalomos“ nuo religinio konteksto jas pervadinant (pvz., Užgavėnės pervadintos į Žiemos šventę, Vėlinės – į Mirusiųjų pagerbimo dieną). Manoma, kad Vėlinių „neutralizavimą“ paskatino XX a. šeštojo dešimtmečio viduryje šią dieną įvykusios politinės studentų demonstracijos, prasidėjusios Vilniuje, Rusų kapinėse, ir dar didesnę mastą įgijusios Kaune. Tai sutapo su 1956 metų pasipriešinimo sovietinei okupacijai įvykiais Vengrijoje ir

20 „Čia gali atvažiuot [groti per Visus šventus] – ir niekas neprašys. Yra viskas per Roką atlikta“; – pasakojo muzikantas (g. 1941) (LTRV mdv 685).

21 Simonas Daukantas, aprašydamas ikirikščioniškas lietuvių šventes, mini, kad per Ilges, paaukoję maisto vėlėms, žmonės „patys gėrė ir linksminos, į trimitus pūsdami, giedodami ir šokinėdami“ (Daukantas 1988: 126).

22 Pasak istorikės Jūratės Gaidelienės, rašiusios apie Panevėžio miesto pučiamųjų orkestrus, senoliai atsimena, kad „prieš Antrąjį pasaulinį karą kai kuriose vietovėse per Vėlines prie kapinių stovėdavę orkestrantai ir už mokesčių sugrodavę gedulingą maršą“ (Gaidelienė 2002).

Pučiamųjų ansamblio muzikantų iš Klaipėdos malda per Visus šventuosius (Salantų kapinės, Kretingos r.). *Vlodo Ščiavinsko nuotrauka, 2016*

Lenkijoje (Bagušauskas 1999: 187–189; Šaknys 2016: 318). Sovietinė valdžia pradėjo ieškoti būdų, kaip „kovoiant su religiniais prietarais“ perkeisti šventės turinį į „naują, pažangų“; – 1962 metų paskutinį spalio šeštadienį Panevėžyje buvo suorganizuota kapinių tvarkymo talka, o sekmadienį – mirusiųjų pagerbimo iškilmės. Nuo 1963 metų Mirusiųjų pagerbimo diena pradėta rengti visoje Lietuvoje, buvo kuriamos meninės programos – vadinamieji mitingai-requiem, rašomi jų scenarijai, kurie turėjo būti suderinti su Respublikine liaudies tradicijų taryba (Giedrienė 1977: 170–172). Minėjimo metu buvo pagerbiami per Antrąją pasaulinį karą žuvę sovietinės armijos kariai, nuo Lietuvos partizanų kulku kritę sribai, amžinybėn iškeliaavę kompartijos lyderiai, visi neseniai mirusieji. O nuo 1965 metų, siekiant „sumažinti katalikiškų Vėlinių poveikį“, mirusiųjų pagerbimo šventė iš spalio paskutinio sekmadienio buvo pastūmėta į lapkričio 1-ąją dieną²³. Prie miestelio kapinių arba pačiose kapinėse būdavo skaitomos Roberto Roždestvenskio, Juliaus

23 1965 m. rugpjūčio 12 d. LKP CK Propagandos ir agitacijos skyrius paskelbė pažymą apie Mirusiųjų pagerbimo dienos minėjimo panaudojimą Vėlinių tradicijai neutralizuoti. Dokumente teigiama, kad „katalikiškų vėlinių formą galima pilnumoje perimti nieko iš jos neišmetant, o tik praturtinant naujais elementais, padedančiais geriau perduoti turinį“. Svarbiausias argumentas – perkėlimas į lapkričio 1-ąją leistų sukviesti tą dieną į kapines beveik visus žmones. Turint galvoje partijos reikalavimą ideologiškai veikti kiekvieną žmogų, tai buvo ypač svarbu (Bagušauskas, Streikus 2005: 355–359).

Janonio, Justino Marcinkevičiaus, kitų poetų eilės, klasikos kūriniai bei gedulingus maršus grodavo mokyklų, įmonių saviveikliniai pučiamųjų orkestrai, kalbas sakydavo valdžios atstovai. Po iškilmingo minėjimo drąsesni muzikantai pasilikdavo kapinėse ir meldavosi prie artimųjų kapų. Pasak dūdoriaus iš Tverų (g. 1931), kai jis dar buvo mokinys ir grojo mokyklos pučiamųjų orkestre, Visų šventųjų vakarą visa mokykla eidavo į kapines, jų orkestras grodavo gedulo maršą. Vieną kartą, pasibaigus oficialiam renginiui, keletas mokinių nuėjo pagroti „Amžinąjį atilsį“ prie vieno orkestranto tėvo kapo. Tai „kai išgirdo [grojančius] partinukas, labai barėsi“ (LTRF cd 512/03/). Valdžios atstovams nepatikdavo tokie akibrokštai ir jie bandydavo įbauginti žmones. Muzikantas iš Mažeikių (g. 1932) pasakojo, kad jo jaunystės metais Kuršėnuose enkavedistai norėjo suimti dūdorius, atimti instrumentus, bet tikintieji susikibo rankomis ir jų nepraleido, o šaudyti kapinėse šie neišdrįso (LTRV 685). Miestelių gyventojai, kurių daugumą sudarė katalikai, nenorėjo taikstytis su komunistinės valdžios siekiais panaikinti religinės šventės turinį ir, nepaisydami gresiančių nemalonumų, stengėsi išlaikyti tėvų ir senelių tradicijas. Valdžiai po truputį atleidžiant varžtus – juk žmonėms neuždrausi vaikščioti kapinėse – atsitikdavo ir komiškų situacijų, kai ideologiškai angažuotų kalbų fone suskambėdavo religinių giesmių melodijos. Iš Plungės kilęs vyras (g. 1960) prisiminė, kad maždaug aštuntojo dešimtmečio viduryje naujose miesto kapinėse prie sovietinių veikėjų kapų vyko minėjimas, buvo sakomos iškilmingos kalbos, per garsiakalbį skambėjo gedulingos melodijos, o kapinių tolumoje gaudė pučiamųjų orkestrėlių atliekamos katalikiškos giesmės (LTRF cd 1151/3/).

Evangelikų liuteronų ir evangelikų reformatų tradicijoje Vėlinių šventės nėra. Jie mirusius artimuosius mini šiltuoju metų laikotarpiu (gegužės–rugsėjo mėn.) susirinkdami į kasmetines kapinių šventes²⁴. Į šias šventes (manoma, kad ši tradicija būdinga tik Lietuvai, Latvijai ir Estijai²⁵) suvažiuoja žmonės ne tik iš gretimų apylinkių, bet ir iš tolimesnių vietovių. Antai į Kretingos evangelikų liuteronų parapijos Kapinių šventę pasimelsti prie artimųjų kapų atvažiuoja tikintieji ir iš Tauragės, Radviliškio, Šilutės (Puišienė 2016). Po pamaldų vyksta agapė – suneštinės vaišės artimiausioje sodyboje arba čia pat, už kapinių tvoros. Taigi šventės eiga beveik nesiskiria nuo katalikiškų atlaidų. Dar vienas bendras bruožas – pučiamųjų muzika. Įdomu, kad kaip tik šiaurės vakarų Lietuvos evangelikai liuteronai į pamaldas kapinėse kviečiasi pučiamųjų ansamblį. Antai 2011 m. birželio 19 d. Kapinių šventėje, vykusioje Laugaliuose (Klaipėdos r.), grojo penki jauni muzikantai

24 Kai kur nurodoma, kad evangelikai liuteronai mirusiuosius dar pagerbia Visų šventųjų dieną (šios šventės visiškai nepripažįsta griežtesnioji protestantizmo atšaka – evangelikai reformatai, vadinamieji kalvinistai) ir Amžinybės sekmadienį – prieš adventą, tačiau šios dienos savo svarba neprilygsta kapinių šventėms.

25 Žr. <http://liuteronuzinios.blogspot.lt/2017/09/kas-yra-kapiniu-sventes.html>, [žiūrėta 2018-03-28].

iš Plikių ir Dovilų evangelikų pučiamųjų orkestro (vadovas – parapijos klebonas Liudvikas Fetingas). Pažymėtina, kad giesmės buvo atliekamos panašiu būdu kaip Žemaičių Kalvarijos kalnai ir kitos senosios katalikiškos šermenų giesmės – grojant kas antrą posmelį, t. y. jei pirmas, trečias ir t. t. posmai giedami, antras, ketvirtas ir t. t. – grojami. Skirtumas toks, kad liuteronų pūtikai pirmą ir trečią posmus grojo ir giedojo²⁶, o antrą ir ketvirtą – vien tiktai giedojo (RS SA 80/18–22/).

Galima manyti, kad be dūdų neapsieidavo ir Latvijos pasienio, besiribojančio su šiaurės Žemaitija ir šiaurės vakarų Aukštaitija, liuteronų kapinių šventės. Tai galėtų patvirtinti Latvijos universiteto Literatūros, folkloro ir meno instituto Latvių tautosakos archyve saugomas ekspedicijos, vykdytos Latvijos ir Lietuvos pasienyje – Duobelės, Mažeikių ir Naujosios Akmenės rajonuose, rinkinys. Greta ranka rašytų tekstų čia randame įklijuotą 1960 metų Mirusiųjų dienos paminėjimo Penkulės kaimo kapinėse (Duobelės r.) spausdintą scenarijų. Tai, kad sovietmečiu liuteroniškoje Latvijoje vykdyta ta pati švenčių „apvalymo“ nuo religinio konteksto politika, rodo šventės data – rugsėjo 18-oji (greičiausiai tradicinė šio kaimo Kapinių šventės data). Iš scenarijaus sužinome, kad gedulingus maršus Penkulės kapinėse grojo pučiamųjų orkestras, buvo sakomos kalbos, paminėti žuvę revoliucionieriai, karo bei pasipriešinimo vokiečių okupacijai dalyviai, o paskui ir visi kiti, gulintys šiose kapinėse. Tarp kalbų grojo orkestras, buvo skaitomos eilės ir dainuojamos liaudies dainos. Lankstinuko pabaigoje pateikiamas paskutinių kelerių metų mirusiųjų sąrašas (LKF 1968/4474/).

Pučiamaisiais instrumentais grojantys muzikantai Žemaitijoje ir Klaipėdos krašte iki šiol kviečiami ir į evangelikų liuteronų laidotuves. Ekspedicijose užrašyti pasakojimai liudija, kad katalikams lietuviams, ypač gyvenantiems arčiau Latvijos sienos, dažnai tekdavo dūduoti evangelikų liuteronų laidotuvėse ir kaimyninėje šalyje. Taigi akivaizdu, kad melstis už mirusius artimuosius kartu su pučiamųjų instrumentų muzika būdinga ne tik katalikams, bet ir šiame regione gyvenantiems evangelikams liuteronams²⁷. Iš anksčiau atliktų tyrimų žinome, kad malda ir giesmė su pučiamaisiais instrumentais buvo derinama jau ir viduramžiais, o ypač – Renesanso laikais (žr. Žarskienė 2015a). Šią tradiciją po reformacijos tęsė ir evangelikų

26 Giedojimas kartu su variniais pučiamaisiais instrumentais – bergždžias dalykas, nes žmogaus balsui varžytis su pučiamųjų kvintetu beveik neįmanoma. Tai žinodami, giesmininkai šiuos posmus giedojo tarsi sau (žr. RS SA 80/18–22/). Tradiciškai su dūdomis atliekant katalikiškus Žemaičių Kalvarijos kalnus, kai groja pučiamieji, giesmininkai dažniausiai negieda, o tik akimis seka tekstą.

27 Reformacijos lopšio – šiaurės rytų Vokietijos liuteronų tradicijoje pučiamųjų orkestrai taip pat užima labai svarbią vietą. Jungtiniai, skirtingų parapijų pučiamųjų orkestrai vadinami *Posaunenchor*e (pažodžiui išvertus į lietuvių kalbą – *trombonų chorai*). Giesmių šventėse jie groja giesmių melodijas vieni ir kartu su giesmininkų choralais. Šiaurės Vokietijoje jau beveik šimtmetį vyksta pučiamųjų šventės *Posaumentag*. Šių metų gegužės mėnesį Kylio mieste vykusioje šventėje dalyvavo daugiau kaip tūkstantis įvairaus amžiaus pūtikų (žr. šventės lankstinuką *Posaumentag in der Nordkirche Kiel*, 25–27 Mai, 2018). Dėkoju kolegei dr. A u s t e i N a k i e n e i už šią informaciją.

Bažnyčios. Pasitelkus šio straipsnio duomenis, galima manyti, kad evangelikų liuteronų tradicijos neaplenkė ir Baroko laikotarpiu įsigalėjusi maldos už mirusiuosius pritariant pučiamaisiais instrumentais mada.

MALDOS SU PUČIAMAISIAIS INSTRUMENTAIS KILMĖS IR PRASMĖS PAIEŠKOS

Pasidomėjus, kam reikalingos kapinėse dūdos, dauguma muzikantų ir juos kvietusių žmonių atsakė, kad taip reikia, tokia yra tradicija – vienus jos gaudina, nes per laidotuves groja, kitiems – prisiminimas. Pasak 88 metų moters, kuri kiekvienais metais prie vyro kapo Grūstėje kviečianti dūdorius, šitaip meldžiantis už mirusįjį jam išreiškiama pagarba (LTRV 598). O 57-erių metų vyrui iš Ylakių tai tiesiog prisiminimas, nes, jo pasvarstymu, „[o] ką dar gali padovanoti mirusiajam?.. Čia dovana mirusiajam...“ (LTRF cd 1201/1/). Prie motinos ir močiutės kapo Ylakių kapinėse besimeldžiančios seserys paaiškino, kad dūdorius kviečiasi kiekvienais metais, nes tiki, kad malda su dūdomis palengvina sieloms skaistyklos kentėjimus (LTRV 685). Židikų kapinėse sutikta vidutinio amžiaus moteris, neseniai palaidojusi vyrą, susigraudinusi tarstelėjo: „...kad jam lengviau būtų...“ (LTRF cd 1216/07/). Nuolat per atlaidus grojantis nuo Ylakių kilęs muzikantas (g. 1962) sakė: „Gal ir užtektų susirinkusiems giminaičiams sukalbėti poterių, bet kadangi galiu pakviesti muzikantus, tai yra tarsi didesnė malda, gyvojo auka mirusiajam“ (LTRF cd 834/01/).

Maldos su dūdomis kapuose prasmę galbūt leistų praskleisti ant Ylakių kapinių vartų 1890 m. iškaltas užrašas: *Balsas truba swieta judins, ir numirusius pabudins*. (Beje, kaip tik į šį užrašą ranka parodė kapinėse groję dūdoriai, paklausti, kodėl kapinėse besimeldžiantiems reikia dūdų.) Šis dvielis – Tomo Celaniečio, gyvenusio XIII a., sekvencijos apie Paskutinį teismą *Dies irae dies illa* ištrauka. Į lietuvių kalbą XVII a. sekvenciją išvertė jėzuitas Pranciškus Šrubauskis; ji tapo giesme „Diena rūsti diena ana“ ir buvo paskelbta jo sudarytame giesmyne *Balsas širdies*²⁸ (Pociūtė-Abukevičienė, Vaicekauskas 1998: 357, 385–387). Be abejonės, sekvencijos įkvėpimo šaltinis – paskutinė *Naujojo Testamento* knyga *Apreiškimas Jonui*, arba *Apokalipsė*, kurioje trimituojantys angelai vaizduojami kaip artėjančio Paskutinio teismo skelbėjai. Tačiau liaudies tradicijoje trimitą pučiančio angelo kaip nelaimės arba Paskutinio teismo ženklą vaizdinys tarsi pamirštas (o gal jis nė nebuvo iki galo įsisąmonintas, nes Šventojo Rašto paprasti miestelėnai ir valstiečiai neskaitė). Aukščiau pateikti žmonių pasisakymai liudija, kad ir pučiamųjų garsui priskiriamos visai kitos funkcijos, o jų ištakas galime aptikti Baroko epochai būdingame pasaulėvokos dvipoliškume. Dainoros Pociūtės-Abukevičienės ir Miko Vaicekausko

28 Pirmasis leidimas pasirodė apie 1679 metus; XVII–XIX a. giesmynas išleistas dvidešimt du kartus.

nuomone, „XVII–XVIII a. lietuviškos katalikiškos giesmės priskiriamos Baroko literatūrai. Nors daugelio jų kilmė viduramžinė, tačiau į lietuvių kalbą jos buvo kurtos, verstos ir redaguotos jau kitoje – Baroko – epochoje. XVII–XVIII a. lietuviškose katalikiškose giesmėse atsispindi ir vyrauja Barokui būdingas pasaulio suvokimas ir jausena, kartu neatsiejama nuo Viduramžių krikščioniškosios tradicijos. To meto pasaulėvokoje dominavo dvi sankirtos – Dievo ir žmogaus. Vienoje pusėje Dievas – aukščiausias taškas, moralinis ir estetinis pavyzdys, siekiamybė, kitame žmogus, norintis prisiimti Kristaus kančią ir kentėti kartu“ (ten pat: IX).

Baroko epochoje Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje išpopuliarėjo vadinamieji *gerosios mirties* (*Ars bene moriendi*) vadovėliai. Šio žanro knygos Vakarų Europoje ėmė rasti po 1347–1352 m. siautusios ir apie trečdalį Europos gyventojų gyvybių nusinešusios maro epidemijos. Jose buvo mokoma, kaip reikia gyventi, kad netikėtai užklupus mirčiai patektum į dangų (Paknys 2008: 22–30). Mokymas apie skaistyklą Vakarų krikščionybėje įsigalėjo XII ir XIII a. sandūroje, o įtvirtintas buvo Florencijos (1439) ir Tridento susirinkimuose (1562) (Mackela, Sungaila 2016: 18; Petraitis 1991: 348). Įteisinus skaistyklos dogmą ir įsigalėjus supratimui, kad kiekviena siela turinti joje trumpiau ar ilgiau atgailauti, imtasi dar labiau skatinti melstis už mirusiuosius. Lietuvių kalba pirmas *gerosios mirties* žanro vadovėlis – Mykolo Olševskio *Broma atverta ing wiecznasti* – buvo išspausdintas Vilniuje 1753 metais. Knygos pavadinimas – tai baroko stiliaus alegorija. Svarbiausia jos mintis, kad tiktai mirtis yra vienut vieninteliai vartai, per kuriuos žmogus įžengia į amžinybę (Ulčinaitė, Jovaiša 2003: 374). Įdomu, kad per šimtą metų (iki 1851) ši knyga buvo išleista net septyniolika kartų²⁹. Dėl to senosios literatūros tyrėjai ją pavadino tų laikų „bestselleriu“ (ten pat; Vaicekauskas 2005: 177). Be abejonės, ji buvo labai

29 Ši knyga, XIX a. viduryje kritikuota Motiejaus Valančiaus, amžiaus pabaigoje ir XX a. pradžioje – Jono Šliūpo, Mykolo Biržiškos, sovietmečiu – Kosto Korsako, Jurgio Lebedžio ir daugelio kitų už lietuvių kalbos teršimą svetimybėmis ir netinkamą turinį (Vaicekauskas 2005: 177–178), daugiau nei po pusantro šimto metų vėl buvo išleista Kaune. Prieš porą metų aštuonioliktąjį leidimą parengęs kunigas E. Naujokaitis ją pavadino pirmąja originalia asketine–mistine knyga lietuvių kalba (Naujokaitis 2015: 13). Įvade parengėjas pateikia istorinę to meto Lietuvos situaciją, kuri paaiškina, kodėl ir kaip atsirado šis „laimingos mirties“ ir sielų iš skaityklos gelbėjimo būdas pateikiantis veikalas. Sutikdamas su literatūrologų nuomone, kad tai tipinis barokinės literatūros pavyzdys, E. Naujokaitis mano, kad *Broma* gali būti aktuali ir šiandien:

Mistika, askezė, gimosios nuodėmės paveiktų žemiškų potroškių smerkimas, pomirtinis pasaulis, angelai ir velniai, dangaus ir pragaros realumas – kas čia specifiskai barokiška? Tai dogminės tiesos ir praktikos, galiojančios nuo Kristaus laikų iki šiandien. Šia prasme „Baroko žmogus“ – tiesiog katalikas, *homo religiosus*; „barokinis mąstymas, dvasia, pasaulėžiūra“ – tiesiog katalikų religija. Katalikybė savo esme nėra nei antikinė, nei gotikinė, nei barokinė, nei moderni. Ir šiandien autentiški mistikai bendrauja su Viešpačiu Jėzumi, šventaisiais, angelais ir mirusiųjų vėlėmis, o katalikų kiekvienas egzorcistas empiriškai patiria velnio veikimą. Dangaus ar pragaros sferų realumą netrukus pajusime kiekvienas asmeniškai... (ten pat: 30). Amžinos temos: mirtis, amžinybė, sielos išganymas – niekuomet nesensta ir visuomet lieka aktualios (ten pat: 50).

skaitoma paprastų kaimo žmonių ir XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Ir nenuostabu, nes knygoje apstu neįtikėtinų, vaizduotę jaudinančių mistinių ar net fantastinių pasakojimų, kurių pabaigoje pateikiamas moralas. Dešimtas knygos skyrius skirtas skaistyklos, jame aprašyti būdai, kaip reikia sielas vaduoti iš šios tarpinės būsenos. Vienas jų, tryliktas, – reikia bent trumpai, bet iš širdies pasimelsti už sielas, esančias skaistykloje, sukalbant „Tegul ilsisi ramybėje. Amen“³⁰. Ši trumpa, vadinamoji *strėlinė malda* šiais laikais yra bene populiariausios katalikiškos maldos už mirusius „Amžinąjį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“ paskutinė eilutė. Maldos už gyvus ir ypač už mirusius galia tikėta ir tikima tiek Rytų, tiek Vakarų krikščionybėje. Pasak *Katalikų bažnyčios katekizmo*, „nuo pat pradžios Bažnyčia gerbė mirusių atminimą ir meldėsi už juos, ypač aukodama eucharistijos auką, kad nuskaistinti jie galėtų palaimingai regėti Dievą“ (KBK: 221). Tikėjimas, kad malda, išmalda, kiti geri darbai gali atpirkti, nuskaistinti mirusio artimojo sielą, padėti jai nukeliauti į dangų, o siela per sapnus gali paprašyti gyvųjų pagalbos³¹ – maldų, turėjo būti labai svarbus ir paprastam tikinčiajam – neturtingam miestelio, bažnytkaimio gyventojui ir atkampioje sodyboje ar dvaro kumetyne vargstančiam valstiečiui (neabejotina, kad tokį tikėjimą skatino *Broma*, kunigų pamokslai, apskritai Baroko pasaulėjauta). Tai rodo ir išlikę XIX–XX a. pradžios kapinių paminklų užrašai, kviečiantys pakeleivį pasimelsti už palaidotų kape sielas, sukalbėti „Sveika, Marija“, „Viešpaties angelą“ arba tris kartus „Amžinąjį atilsį“, bei mirusiajam skirtas užrašas „Ilsėkis ramybėje!“, kuri galima aptikti dar ir XX a. antrosios pusės paminkluose³². Būtent Žemaitijoje, senosiose Kretingos kapinėse, akmeninio kryžiaus lentoje iškaltas kvietimas melstis

.....

30 Čia pasakojama, kaip vienas turtingas žmogus atnešė į kartūzų bažnyčią gabalą aukso ir paprašė pasimelsti už jo tėvo, kuris palaidotas toje bažnyčioje, sielą. Vyresnysis sukvietė visus kunigus vienuolius ir liepė melstis už velionį. Šie susirinkę pamaldžiai tepasakė žodžius: *Requiescant in pace!* (Tegul ilsisi ramybėje!), o vyresnysis atsakė: *Amen!* Turtuoliui nusistebėjus, kad už aukso gabalą buvo taip trumpai tesimelsta, vyresnysis liepė parašyti maldos žodžius tiek kartų, kiek buvo vienuolių, ir uždėjo ant vienos svarstyklių lėkštės aukso gabalą, o ant kitos – lapelius su malda, ir šie nusvėrė auksą. Tai matydamas, turtuolis atsiprašė, kad nepasitenkino trumpa malda, ir liepė ant tėvo kapo padėti akmenį ir iškalti žodžius: *Requiescant in pace. Amen.* Pasakojimo pabaigoje pateikiamas moralas: jei dėl darbų neturi laiko ilgiau melstis, melskis trumpai, bet tyra širdimi – dirbdamas, eidamas. Ir priduriama: „ypač kai eisi pro kapus ar šventorių, kalbėk: Tegul ilsisi amžinoje ramybėje. Amen“ (Olševskis 2015: 117).

31 2017 m. Židikų kapinėse užkalbinau dūdorius prie artimųjų kapo melstis pakvietusius žmones. Pateikus tradicinį klausimą, kam jiems reikia dūdų, kodėl kviečia dūdorius, penkiasdešimtmetė moteris prasitarė, kad jeigu ji susapnuojanti, kad tėvas arba uošvis prašo valgyti (t. y. maldos), ji tuoj pat einanti į bažnyčią užsakyti mišių, o jei sutampa su atlaisdais, tai kviečianti prie kapo pasimelsti ir dūdorius. Pasak moters, „po dūdų ir po mišių viskas baigias...“ (LTRF cd 1216/03/). Beje, panašių siužetų, kad sapne pasirodęs mirusysis kenčia, prašo pagalbos, maldos, apstu minėtame dešimtame *Bromos* skyriuje (Olševskis 2015: 107–130). Apie sapnų, kuriuose „bendraujama“ su mirusiaisiais, folklorinius įvaizdžius plačiau skaitykite Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė 2011.

32 Plg. pirmiau cituotą pasakojimą apie turtuolį (Olševskis 2015: 117).

už giminę „lig balsa truba“³³ (suprask: melstis reikia taip stipriai, lyg trimito garsu, kaip strėle skriejančių tiesiai į dangų³⁴).

Strėlinės maldos sąvoką pirmasis savo raštuose pavartojo šventasis Augustinas (Walsh 1981: 81). Viduramžių mistikų veikaluose strėlinė malda sieta su besimeldžiantįjį staiga nušviečiančiu amžinybės potyriu, įgalinančiu suvokti Dievo meilę ir išmintį (Daukšienė 2014: 124–125). Pasak Onos Daukšienės, trumpės maldos – it paleistos iš lanko strėlės šūvis – galią mėgta nusakyti iš *Koheleto knygos* kildintu lotynišku posakiu *oratio brevis penetrat caelos* („trumpa malda perskverbia dangų“) (ten pat). Strėlės įvaizdis literatūroje ypač pamėgtas nuo XVI a., jį išpopuliarino didieji ispanų mistikai – šv. Teresė Avilietė ir šv. Kryžiaus Jonas. Strėlė buvo vaizduojama didikų herbuose, apdainuojama panegirikose, religinėje ir pasaulietinėje poezijoje. Strėlės įvaizdį savo kūryboje mėgo ir garsiausias šios epochos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės poetas Motiejus Kazimieras Sarbievijus (1595–1640). Jo religinę poeziją tyrusi O. Daukšienė mano, kad *Giesmių giesmės* motyvais parašytose epigramose plėtodamas žmogaus – Dievo ir Dievo – žmogaus ieškojimo bei Meilės vaizdinį, M. K. Sarbievijus naudoja abipusės medžioklės motyvą (pvz., 30-oje epigramoje „Meilės ir Jėzaus medžioklė“³⁵), kuriame svarbi „į dvasinį tikslą nukreipta strėlė sietina su Baroke itin populiaria pamaldumo forma – trumpa malda, kurios pavadinimas „strėlinė malda“ (lot. *oratio iaculatoria, prex iaculata*)“ (ten pat: 124). Šį vaizdinį randame ir kituose šio laikotarpio šaltiniuose. Antai didiko Mikalojaus Kristupo Chaleckio (apie 1589–1653) mirties proga sukurtoje panegirikoje rašoma, kad jis buvo labai pamaldus ir nuolankus, geras ne tik kaimynams, draugams, bet ir tarnams bei pavaldiniams, „dėl to pamaldžiu strėlės skrydžiu tiesiai pas Dievą nuėjo“ (Liškevičienė 2015: 128). Pats M. K. Chaleckis savo kūryboje strėlę gretino su trimitu: „Juk mūsų gyvenimas – strėlė, paleista skrieti, kol nenukrenta ant nubrėžtos ribos; taip, kol bėgame į Dieviškojo Įstatymo trimito garsą, prabėga gyvenimas.“³⁶ Taigi strėlės įvaizdis ir strėlinės maldos buvo ypač mėgstamos Baroko epochoje, o šios epochos instrumentinėje muzikoje pirmenybė teikta pučiamiesiems instrumentams. Iškilmingos pučiamųjų fanfaros skambėjo didikų rūmuose, miestuose, Katalikų bažnyčios šventėse. Kaip jau minėta straipsnio įžangoje, ne tik vyskupijų centruose, bet ir atokiose bažnyčiose buvo švenčiama su muzika: mušami būgnai

33 Žr. <http://amzinybe.lt/kretingos-senosios-kapines/>, [žiūrėta 2018-05-28].

34 „Tikima, kad dūdos – tai maldų ir giesmių, kurios sklinda į dangų, garsiakalbis <...>“; – taip apie dūdavimą per Vėlines rašo ir A. Motuzas (2005: 138).

35 „Meile, pakilki, paleisk strėles, pasiruošusias skristi: Dieve, tu man taikiny; Dieve, aš tau taikiny“ (Daukšienė 2014: 124).

36 Vertė O. Daukšienė; cit. iš *Binarius Chalecianus sive duo manipuli liliorum: voti, sacratique Sanctissimae puerperae Mariae <...>*, Vilnae, 1642 [*Chaleckio Dvinaris, arba Dvi lelijų puokštės, pažadėtos ir paaukotos Švenčiausiajai Dievo Gimdytojai <...>*, Vilnius, 1642], p. 109. Dėkoju dr. O n a i D a u k š i e n e i už konsultacijas ir senosios literatūros šaltinius.

katilai, trimituojama trimitais ir valtornomis (Griciūtė-Šverebienė 2011: 135–138; žr. Trilupaitienė 1995). Taigi išaugusios aukštesniojoje visuomenėje, apdainuotos poezijoje ir panegirikose, Baroko epochoje susiformavusios maldingumo tradicijos po truputį buvo perimtos žemesniųjų visuomenės sluoksnių ir įsitvirtino liaudiško pamaldumo papročiuose³⁷.

Nors pučiamųjų ansambliai ar net orkestrai tam tikrais laikotarpiais buvo populiarūs ir kituose Lietuvos regionuose, tačiau tik Žemaitijoje pučiamųjų ansambliai tebegyvuoja įaugę į liaudiško pamaldumo papročius. Dar ir šiandien iškilmingas varinių pučiamųjų instrumentų skambesys, kurį galima prilyginti semiotikų pamėgtam kalbos signifikantui, akimirksniu veikia kapinėse susirinkusią bendruomenę ir yra suvokiamas kaip maldą už mirusius stiprinanti priemonė (plg. Shepherd 1992: 173–177).

IŠVADOS

Žemaitija iki šiol garsėja liaudiška pučiamųjų ansamblių muzikavimo tradicija. Laidotuvėse, mirties datų paminėjimuose dar galima išgirsti pučiamaisiais griežiamus Žemaičių Kalvarijos kalnus ir kitas šermentines giesmes, pamatyti orkestrėlius Vėlykų ryto ar parapijos atlaidų procesijose. Tačiau paaiškėjo, kad šio regiono šiaurės vakaruose gyvuoja dar viena, anksčiau nepastebėta ir netirta su pučiamaisiais muzikos instrumentais susijusi liaudiško pamaldumo praktika – malda prie kapo su pučiamaisiais vasaros atlaidų ir Vėlinių švenčių – dažniausiai Visų šventųjų – metu.

Darbe pateikti duomenys atskleidžia, kad pagrindinė dūdorių funkcija – malda už palaidotus konkrečiame kape, ją papildant giesmėmis ir instrumentiniu muzikavimu. Stabiliausia apeigos dalis – jos punktai (intencija, žegnonė pradžioje ir pabaigoje, poteriai, malda „Amžinąjį atilsį“, giesmė, krikščioniškas pasisveikinimas) sudaro nuolat šiek tiek besikeičiantį, varijuojantį „scenarijų“. Apeigą paprastai atlieka dviejų–keturių variniais pučiamaisiais instrumentais grojančių įvairaus amžiaus ir muzikinio išsilavinimo muzikantų grupelė. Naujausia lauko tyrimų medžiaga, atskleidžianti sąmoningą svarbių apeigos punktų (poterių) atsakymą, užleidžiant vietą populiariai šiuolaikinei giesmei, ir jaunesnės kartos dūdorių atlikimo stilius rodytų tradicijos kaitos ir bandymo derintis prie populiariosios kultūros arba net buvimo joje tendencijas.

Tyrimas atskleidė, kad svarbiausias apeigos punktas – malda „Amžinąjį atilsį“ buvo intensyviai vartota meldžiantis už mirusius ne tik XIX–XX a., bet ir Baroko

.....
 37 Liaudiško muzikavimo pučiamaisiais instrumentais bažnytinėse šventėse kilmės klausimai, sąsajos su XVII a. pirmojoje pusėje įsteigta Žemaičių Kalvarija ir apskritai Baroko muzikinėmis tradicijomis ne kartą gvildenta ankstesniuose straipsniuose (žr. Žarskienė 2015a, 2017).

epochoje, o jos kilmė gali siekti viduramžių mokymus apie skaistyklą. Šios maldos paskutinė eilutė „Tegul ilsisi ramybėje!“ buvo meldžiama kaip strėlinė malda. Strėlės įvaizdis itin pamėgtas Baroko heraldikoje, poezijoje, panegirikose, gretintas ne tik su malda, bet ir su šaižiu bei galingu varinių pučiamųjų instrumentų skleidžiamu garsu. Kad pučiamieji instrumentai buvo neatsiejami to laikotarpio bažnytinių ir pasaulietinių švenčių palydovai, rodytų ir šių instrumentų svarba ne tik Romos katalikų, bet ir evangelikų liuteronų tradicijoje. Dar ir šiandien pučiamųjų instrumentų orkestrai svarbūs giesmių ir pučiamųjų orkestrų šventėse, o vakarų Lietuvos liuteronai kapinių šventėse atlieka giesmes pakaitiniu būdu, kaip ir katalikai – Žemaičių Kalvarijos kalnus. Katalikiškoje Žemaitijoje iki šiol gyvuoja tikėjimas, kad malda su dūdomis greičiau pasiekianti Dievą ir galinti palengvinti sielos kančias skaistykloje.

Taigi galima teigti, kad išaugusios aukštesniojoje visuomenėje, šios maldingumo ir muzikavimo tradicijos po truputį įsiskverbė į kaimo kultūrą ir susiliejusios su valstietiškais papročiais tapo krikščioniško, ypač katalikiško, liaudiškojo pamaldumo dalimi. Dūdorius prie kapo kviečiantys žmonės ir šiais moderniais laikais tiki, kad malda su dūdomis einanti tiesiai į dangų.

ŠALTINIAI

- KBK – *Katalikų bažnyčios katekizmas*, Kaunas: Tarpdiecezinė katechetikos komisijos leidykla, 1996.
- KG – *Katalikų giesmynas*, parengė Lietuvos katalikų bažnyčios vargonininkų grupė, vadovaujama J.E. vysk. Eugenijaus Bartulio, Kaunas: „Arx Baltica“ spaudos namai, 2009.
- LFK – *Latviešu Folkloras Krātuve* (Latvijos universiteto Literatūros, folkloro ir meno instituto Latvių tautosakos archyvas).
- LTRF – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonoteka.
- LTRFt – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fototeka.
- LTRV – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka.
- RS SA – Rimanto Sliužinsko skaitmeninis archyvas, saugomas Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- VKLLG – *Vilniaus krašto lenkų laidotuvių giesmės*, parengė Irena Masoit, Kristina Syrnicka, Aušra Žičkienė, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2013.
- ŽKKG – *Žemaičių Kalvarijos kalnai ir giesmės: skirta Žemaičių krikšto 600 metų jubiliejui*, parengė ir išleido Arūnas [Jakutis], Mažeikiai, [2013].

LITERATŪRA

- Bagušauskas Juozapas Romualdas 1999. *Lietuvos jaunimo pasipriešinimas sovietiniam režimui ir jo slopinimas*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Bagušauskas Juozapas Romualdas, Streikus Arūnas 2005. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje 1940–1990*: dokumentų rinkinys, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Daukantas Simonas 1988 [1845]. *Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių*, Vilnius: Vaga.

- Daukšienė Ona 2014. „Bibliinių šaltinių transformacijos Sarbėvijaus religinėje poezijoje“, *Senoji Lietuvos literatūra*, Nr. 38, p. 95–134.
- Gaidelienė Jūratė 2002. „Pučiamieji orkestrai: praeitis ir šiandiena“, *Panevėžio balsas*, Nr. 7.
- Giedrienė Rūta 1977. „Mirusiųjų pagerbimo diena“, in: *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1975 ir 1976 metais*, redakcinė kolegija: Izidorius Butkevičius, Vacys Milius, Vitalis Morkūnas (ats. red.), Vilnius: LTSR Mokslų Akademijos Istorijos institutas, p. 169–179.
- Griciūtė-Šverebienė Liepa 2011. *XVII–XVIII a. bažnytinės procesijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
- Ivanauskaitė-Šeibutienė Vita 2011. „Mirusiųjų sapnavimas katalikiškuose tikėjimo patirčių ir liudijimų kontekstuose“, *Tautosakos darbai*, t. XLII, p. 56–77.
- Kudirka Juozas 1991. *Vėlinės*, Vilnius: Mintis.
- Kviklys Bronius 1968 (sud.). *Mūsų Lietuva: krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*, t. IV, Bostonas: Lietuvių enciklopedijos leidykla.
- Liškevičienė Jolita 2015. „Didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis ir jo literatūrinis palikimas“, *Senoji Lietuvos literatūra*, Nr. 40, p. 119–152.
- Mackela Valdas, Sungaila Gintaras 2016. „Skaistykla ir padangių muitinės: tarpinės pomirtinės būklės problemiškas ortodoksų teologijoje“, *Soter*, Nr. 58 (86), p. 9–29.
- Misius Kazys, Šinkūnas Romualdas 1993. *Lietuvos katalikų bažnyčios*: žinynas, Vilnius: Pradai.
- Motuzas Alfonsas 2000. „Muzikos instrumentai Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelio kulte“, *Tiltai*, Nr. 4, p. 111–119.
- Motuzas Alfonsas 2005. *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*: vadovėlis aukštosioms mokykloms. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Motuzas Alfonsas 2017. *Žemaičių Kalvarijos kalnų maldyno istorija, muzika ir apeigos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Naujokaitis Edmundas 2008 (sud.). *Aukštyn širdis*: katalikų maldos ir giesmės, Kaunas: Už tradiciją [i. e. Laetitia].
- Naujokaitis Edmundas 2015. „Kun. Mykolas Olševskis OCRP ir ‘Broma atverta ing wiecznasti’“, in: Kun. Mykolas Olševskis. *Broma atverta ing wiecznasti*, Kaunas: Už tradiciją [i. e. Laetitia], p. 13–64.
- Olševskis Mykolas 2015 [1753]. *Broma atverta ing wiecznasti*, parengė Edmundas Naujokaitis, Kaunas: Už tradiciją [i. e. Laetitia].
- Paknys Mindaugas 2008. *Mirtis LDK kultūroje XVI–XVIII a.*, Vilnius: Aidai.
- Petraitis Romualdas 1991. „Skaistykla“, in: *Religijotyros žodynas*, sudarė Romualdas Petraitis, Vilnius: Mintis, p. 348.
- Pociūtė-Abukevičienė Dainora, Vaicekauskas Mikas (sud.) 1998. *Giesmės dangaus miestui: XVI–XVIII amžiaus lietuvių bažnytinių giesmių antologija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Puišienė Audronė 2016. „Kapinių šventėje – maldos ir giesmės prisimenant mirusiuosius“, *Pajūrio naujienos*, rugpj. 11, prieiga per internetą: <http://www.liuteronai.lt/layout/set/print/Pradzia/Sventes-jubileejai/Kapiniu-sventeje-maldos-ir-giesmes-prisimenant-mirusiuosius>, [žiūrėta 2018-05-28].
- Shepherd John 2007. „Muzika kaip kultūros tekstas“, in: *Muzika kaip kultūros tekstas*, sudarė Rūta Goštautienė, Vilnius: Apostrofa, p. 161–186.
- Šaknys Žilvytis 2016. „Mirusiųjų atminimo dienos“, in: *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*, sudarė Rasa Paukštytė-Šaknienė, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, p. 313–330.
- Trilupaitienė Jūratė 1995. *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*, Vilnius: Muzika.
- Ulčinaite Eugenija, Jovaiša Albinas 2003. *Lietuvių literatūros istorija: XIII–XVIII amžius*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Vaicekauskas Mikas 2005. „Motiejaus Valančiaus draudimas perspausdinti *Bromą* (1864)“, *Archivum Lithuanicum*, Nr. 7, p. 177–205.

- Vyšniauskaitė Angelė 1993. *Mūsų metai ir šventės*, Kaunas: Šviesa.
- Walsh James 1981. *The Cloud of Unknowing*, Mahwah, New Jersey: Paulist Press.
- Zinkevičius Zigmantas 1988. *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senujų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius Zigmantas 2000. *Lietuvių poteriai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Žarskienė Rūta 2012. „Instrumentinė muzika kaip kultūrinės regioninės atminties raiška“, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 371–392.
- Žarskienė Rūta 2013. „Pučiamųjų instrumentų orkestrai Žemaitijos etninėje kultūroje“, *Žemaičių kultūros savastys*, d. II: *Epochų jungtys*, sudarė Virginijus Jocys, Vilnius: Šilalės kraštiečių draugija, p. 79–90.
- Žarskienė Rūta 2015a. „Muzikavimas atlaidoose, arba Barokas XX–XXI amžiuje“, *Tautosakos darbai*, t. XLIX, p. 145–170.
- Žarskienė Rūta 2015b. „Žemaitijos atlaidų ir kitų bažnytinių švenčių muzikavimo tradicijos“, *Acta humanitarica universitata Saulensis*, t. 21, p. 198–218.
- Žarskienė Rūta 2017. Music-making and Folk Piety in Lithuania. Continuity and Change in Performing the Walking of the Stations of the Cross, *Puls – Journal for Ethnomusicology and Ethnochoreology*, vol. 2, p. 68–87, prieiga per internetą: http://carkiv.musikverk.se/www/epublikationer/Puls_02.pdf.
- Žičkienė Aušra 2013. „Vilniaus krašto lenkų laidotuvių giesmių melodijos: kelios istorinės pastabos“, in: *Vilniaus krašto lenkų laidotuvių giesmės*, parengė Irena Masoit, Kristina Syrnicka, Aušra Žičkienė, Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, p. 77–93.
- Соколова Вера 1979. *Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов XIX – начало XX в.*, Москва: Наука.

The Sound of Trumpet will Stir the World and Raise the Dead: Prayers Accompanied by Brass Instruments in the Folk Piety Tradition

R Ū T A Ž A R S K I E N Ė

S u m m a r y

The article focuses on a phenomenon that has so far evaded scholarly attention and research. Apparently, in Samogitia, where brass instruments still play at traditional Catholic or even Lutheran funerals and death anniversaries, participate in the Easter morning processions and the Catholic Church feasts (Lith. *atlaidai*), yet another practice of folk piety involving brass instruments is thriving: i.e. prayers at the graveside in summer time, during Catholic Church feasts and All Souls' Day (more frequently still, All Saints' Day). During her fieldwork of 2013–2017 in various parts of Mažeikiai and Skuodas districts, the author of the article gathered material on this folk piety practice in religious feasts of Saint Mary Magdalene, Saint Roch, and Saint Anne etc. taking place in Grūstė, Ylakai, Židikai, Vaičiaičiai and elsewhere. These feasts take place in cemeteries, while the Mass, their main sacral highlight, is performed in the cemetery chapel or in a nearby church. People gather to the feasts in order to visit the graves of their diseased and meet with their relatives, inviting brass musicians to perform the ritual at the graveside. The ritual comprises several parts: intention, the sign of the cross in the beginning and at the end, prayers (the Lord's Prayer, the Hail Mary, and "Eternal Rest"), a stanza from a popular traditional religious hymn, which is both sung and played, the prayer

“Eternal Rest”, which is both sung and played antiphonally this time, and traditional Catholic greeting (“Honor be to Jesus Christ”). These parts make up a slightly varying “scenario”, which usually takes 3 to 3,5 minutes to perform. The structure of ensembles (from 2 to 4 musicians), their age (from 12 to 83 years old), the actual instruments (trumpets, tuba, tenor, baritone, saxophone, etc.), and style of performance also vary. The self-educated musicians of the elder generation usually play in the traditional way, i.e. loudly, slowly and inaccurately. The younger generation representatives, usually having acquired some professional music education, have adopted more esthetic style of performance, using reduced volume and “intermediate” fragments to fill in the pauses. In 2017, the tendency was noted of forgoing prayers and including several stanzas of a particularly popular modern hymn instead of one. This would indicate an attempt at changing the tradition in order to adapt to the popular culture, or even belonging to it. In search for roots of this custom of folk piety, the author of the article employs the historical sources from the 17th–18th centuries. According to her analysis, the main point of the ritual – the prayer “Eternal Rest” – was actively used not only in the rituals of the 19th–20th century, but also as early as the Baroque period, while its origins may reach back to the medieval teachings on purgatory. The last line of this prayer (“May they rest in peace. Amen”) was used as a *quiver prayer*. The arrow as symbol was highly favored in Baroque heraldic, poetry, panegyrics; it used to be compared not only to prayer, but also to the loud and powerful sound of the brass instruments. The brass instruments acted as a concurrent accompaniment of both religious and secular festivals of the time, playing an important role both in the Roman Catholic and in the Evangelical Lutheran traditions. While seeking to clarify the reasons for trumpets being played at cemeteries and the meaning of this ritual, it appeared that in the Catholic Samogitia there still survives a belief in the trumpet-accompanied prayer to have the power of alleviating the suffering of souls in the purgatory. People inviting the brass musicians to play at the graveside even in the modern times believe that such prayer goes straight to heaven and easily reaches the God.

Gauta 2018-05-16